

18.91x23.74	1/7	עמוד 32	סגולה	11/05/2025	94059934 - 3
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790					

בית החרושת סיליקט

19.13x22.88	2/7	33	עמוד	סגולה	11/05/2025	94059933-2
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790						

בית החרושת סיליקט

הפכו בשנות העשרים והשלושים לחלק בלתי נפרד מהנוף התל אביבי. לבני סיליקט באתר בנייה, שנות העשרים של המאה העשרים
צילום: פרנק סחולטן, ספריית אוניברסיטת לידן

הבנו לבני

התעשייה היא הצד האפור ביותר של התקומה הלאומית, אך קשה לדמיין את הבנייה בתל אביב המנדטורית בלי לבני הסיליקט שהותירו חותם על העיר העברית הראשונה. הבנו לנו לבנים ונבנה את

תל אביב | אילן שחורי

94059935-4	11/05/2025	סגולה	עמוד 34	3/7	19.04x20.46
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790					

אדם ומשרה עליו רוח של חדוות היצירה והחיים
("חנוכת אולם האופרה", 'הארץ', ט"ז בשבט תר"ץ,
14.2.1930, עמ' 1).

המראה הנהדר מבחוץ שאליו התייחס דיונגוף הוא
החזית בסגנון האר דקו שבה שילב האדריכל יוסף
ברלין לבני סיליקט חשופות בצורות גאומטריות
שונות. סגנונו הייחודי – שילוב של אדריכלות
קלסית עם אר נובו ואר דקו – הטביע חותם
משמעותי בנוף העירוני של תל אביב והעניק לה
מראה שונה. ברלין השתמש בסגנון אקלקטי שהיה
אופייני לבנייה בעיר בשנות העשרים. השילוב
של מוטיבים אוריינטליסטיים והשפעות מערביות
העניק לעיר הצעירה מראה מודרני ואירופי עוד
לפני כניסתו של הסגנון הבינלאומי הידוע בכינוי
באוהאוס.
בראשית השלטון הבריטי הייתה פריחה תעשייתית
בארץ, ובתל אביב נבנו בתי חרושת גדולים, ובהם
בית החרושת לטקסטיל לודז'ה, בית החרושת
דלפינר לאריגי משי ומפעל לעיבוד עורות של

ל פני 95 שנה, בראשית 1930, נחנך בטקס
גדול ומרשים קולנוע מוגרבי ברחוב אלנבי
שבתל אביב. המבנה, שנקרא באופן רשמי
'בניין האופרה מוגרבי', היה המפואר ביותר
שהוקם עד אז בעיר המתפתחת שהייתה רק בת
21 שנה. ראש העירייה מאיר דיונגוף, שלא החמיץ
הזדמנות לנאום, התלהב מהמבנה האדריכלי שעיצב
יוסף ברלין:

יש לנו בתל אביב הרבה אולמים לאספות ולהצגות,
אך האולמים אשר בבית הזה בנויים ומשוכללים
בכוונה תחלה לעזור לגלוי כל הצדדים האמנותיים
אשר ביצירת הרוח האנושי. פה הכל מסודר לפי
המלה האחרונה של אמנות הבנייה, האקוסטיקה,
האורות הרבים עם שפעת צבעיהם וצלליהם,
הבמה רחבת הידיים וכל המכונות החשמליות אשר
עליה, הרווחה והנוחיות אשר בכל חלקי האולמים
והתאים, הטעם הטוב בכל הסידורים, האוויר
הזך והנקי המתהלך בכל מקום בפנים והמראה
הנהדר שמבחוץ – כל זה מרחיב את דעתו של

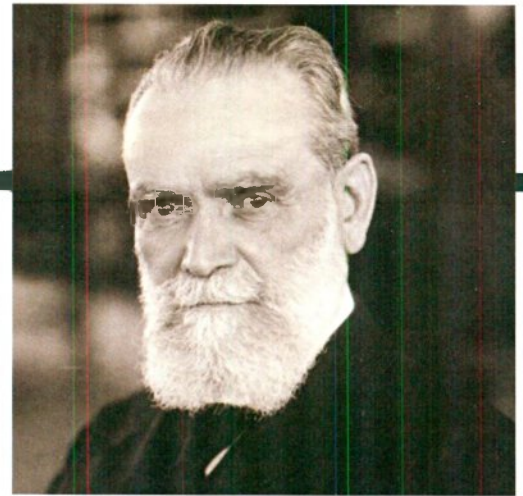
המבנה המפואר שתכנן יוסף
ברלין היה לאחד מסמלי העיר
העברית הראשונה. קולנוע מוגרבי
בכיכר ב' בנובמבר המכונה כיכר
מוגרבי, 1934

צילום: זולטן קלוגר, לע"מ

19.21x24.94	4/7	35	עמוד	סגולה	11/05/2025	94059936-5
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790						

בית החרושת סיליקט

האחים לבקוביץ. החשוב מכולם היה בית החרושת סיליקט לייצור לבנים, שהוקם ב־1922. סיליקט היה מפעל התעשייה המודרני הראשון בארץ, והוא אף כלל תחנת כוח חשמלית קטנה. לבני הסיליקט יוצרו משילוב חול וסיד על פי פטנט שפותח בגרמניה על ידי וילהלם מיכאליס ב־1880, והשיטה התפשטה בכל העולם. לבנים אלה היו חזקות ועמידות יותר מלבני הכורכר שמהן נבנו הבתים הראשונים של תל אביב, והקמת בית החרושת הייתה כוח מניע חשוב בצמיחתה של תל אביב ותרמה לבניין הארץ כולה. בדרך כלל חופו לבני סיליקט בטיח, אך ברלין עיטר את בנייניו בלבני סיליקט חשופות. הוא לא רק השתמש בחומר בנייה מקומי, אלא אף הציג אותו לראווה והפך אותו לאמנות ולסמל.

אבות רבים להצלחה

הרעיון להקמת בית החרושת עלה כבר בסוף המאה ה־19 על ידי שני פעילים ציונים שהיו מקורבים לבנימין זאב הרצל – התעשיין יונה (יוהן) קרמנצקי והמהנדס יוסף זיידנר. קרמנצקי, שעשה את עיקר הונו בתעשיית החשמל באוסטרו-הונגריה, העלה בפני הרצל רעיונות שונים לפיתוחה של התנועה

הציונית, ואף היה מעורב בהקמתה של קרן קיימת לישראל. התעשיין ומהנדס המכונות זיידנר היה מעוזריו הקרובים של הרצל, סייע לו לארגן את הקונגרס הציוני הראשון בבזל ב־1897, ואף ליווה אותו ב־1898 במסעו לארץ ישראל.

ב־1901 העלה זיידנר בפני הרצל את התכנית להקים בית חרושת ללבני סיליקט בארץ ישראל, אולם הוא לא היה היחיד שחשב על הרעיון. יוסף אליהו שלוש – קבלן יפואי שבנה כמחצית מבתיה של אחוזת בית והקים עם אחיו מפעל ללבנים בשכונת נווה צדק – כתב בזיכרונותיו כי עוד לפני מלחמת העולם הראשונה ניסה להקים מפעל ללבני סיליקט בתל אביב. לדבריו, כבר ב־1913 חש כי אבן הכורכר שממנה נבנו הבתים אחוזת בית מתפוררת ואינה עמידה דיה.

הוא שמע על לבני סיליקט, וכדי לקבל פרטים נוספים התכתב עם בעלי בית חרושת בשטוטגרט שבגרמניה ולמד מהם כי גם בקהיר יש בית חרושת המייצר לבני סיליקט. הוא נסע למצרים, התחפש לפועל ועבד במקום במשך עשרה ימים כדי ללמוד את סודות הייצור. עם חזרתו סיפר לראש ועד תל אביב מאיר דיזנגוף על הרעיון וזה הציע לו שותף:

סיפרתי לו את העניין מהתחלת רעיוני בהלכה ומה שעבר עליי במעשה הזה. הראיתי לו כל הניירות וכל התעודות והמספרים הנוגעים להגשמת מפעל שכזה בארץ

יוסף ברלין לא רק השתמש

בלבני סיליקט כחומר בנייה מקומי,

אלא אף הציג אותו לראווה והפך

אותו לאמנות ולסמל

תעשיין ויוזם ציוני, מידדיו הקרובים של בנימין זאב הרצל. יונה קרמנצקי, 1934

צילום: וילהלם מיכאליס, ספריית יונה בבית העירייה

פיתוח גרמני שנחשב למוצר תעשייתי איכותי. לבני סיליקט נישאות על גבם של פועלי בניין, תל אביב, 1946
צילום: זולטן קלוגר, לע"מ

94059937-6	11/05/2025	סגולה	עמוד 37	5/7	18.62x21.47
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונות - 80790					

יוזמי בית החרושת סיליקט ביקשו לקדם את ההתיישבות היהודית בארץ. מחנה אוהלים של מחוסרי דיור בתל אביב, שנות העשרים צילם: פרנק סחולטן, ספריית אוניברסיטת לידן

ידי אחרים, שתקתי כל הזמן והבלגתי בלבי על זה בקול דממה דקה (שם, עמ' 176).

בניגוד לשלוש, שבאותה עת פעל בזירה המקומית בלבד, את הפרויקט הוציאו אל הפועל אנשים בעלי מומן רב יותר שהיו להם גם מהלכים בתנועה הציונית.

לבני כיכורים

קרמנצקי וזיידנר ניסו ב-1914 להקים חברה לייצור לבנים בתל אביב כדי לקדם את הבנייה בארץ עבור יהודים. קרמנצקי אף הגיע לתל אביב והחל במגעים לרכישת קרקע בת חמישים דונם, הגובלת היום בשכונת נורדיה, כדי להקים עליה את בית החרושת. מלחמת העולם הראשונה עצרה את התכנית, וזו חודשה רק ב-1920, לאחר שיוסף זיידנר כבר עלה ארצה. קרמנצקי חבר לפילנתרופ הציוני יצחק ליב גולדברג – המוכר בכינוי הנדיב הלא ידוע – ולאחיו דב (בוריס) גולדברג ששימש מנהל הכספים של החברה. יחד עם משקיעים קטנים נוספים הם מימנו

ישראל. כחצי יום בילינו יחד עם דיזנגוף במשרדו ביפו בעניין זה ... ובסוף אמר לי שיש לו שותף מצוין טוב בעדי ושמו יוהן קרמנצקי, סוחר עשיר מווינה, ציוני טוב עוד מימי הרצל. ודיזנגוף סיפר לי בביקורי זה במשרדו ביפו שקרמנצקי זה פנה אליו כבר כמה פעמים בנדון ייסוד מפעל בתל אביב, אבל הוא לא ידע מה לענות לו על זה. אבל כעת, אמר לי דיזנגוף, בעוד שבועיים הוא נוסע לאירופה והוא יעניין את קרמנצקי בעניין חשוב זה והדבר בטח יצא לפועל ... בשובו מאירופה מסר לי דיזנגוף שהוא כמעט שגמר את כל העניין, ואחרי זמן מה יבוא קרמנצקי הנה ויסדר את העניין כולו (יוסף אליהו שלוש, 'פרשת חיי', עמ' 175-176).

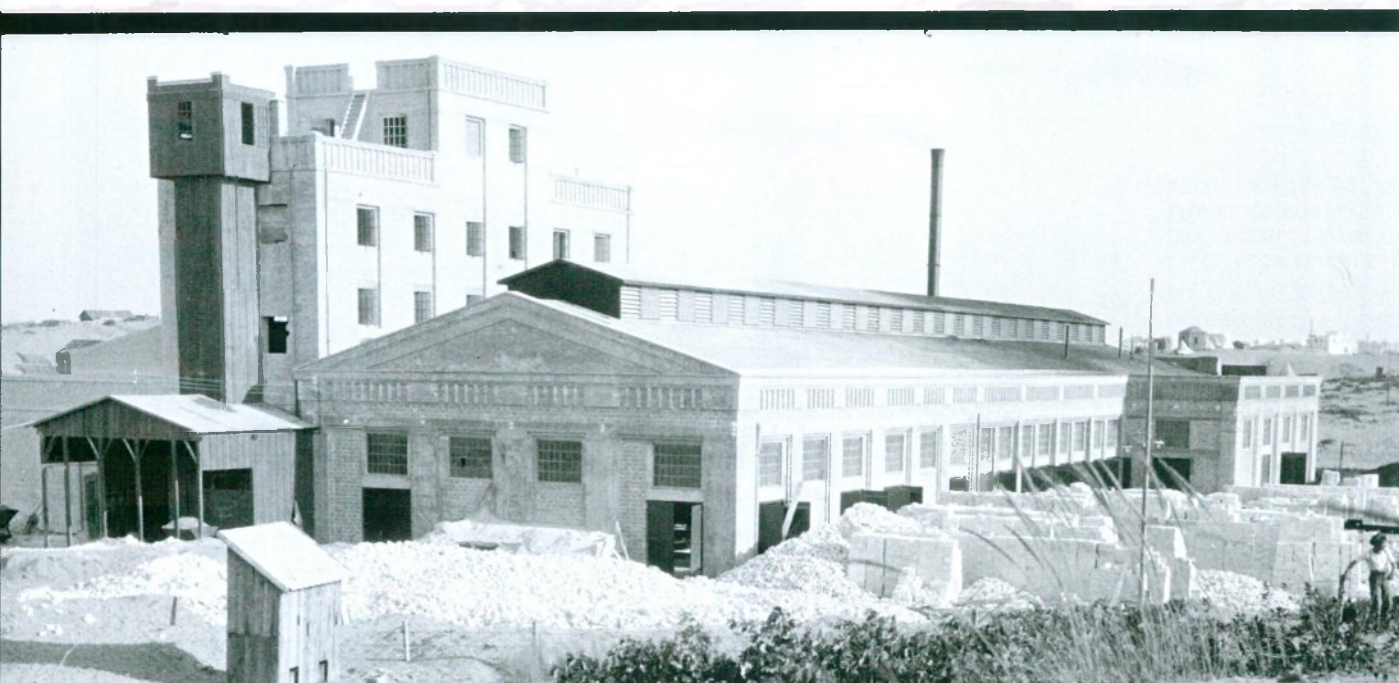
בסופו של דבר חש שלוש מרומה על שלא היה מעורב ביוזמה, אך הבלגי:

בראותי את כל זה לפניי, איך שחלום חיי אחד בבניין הארץ מתגשם בצורה לא רצויה בעיניי על

הקבלן היפואי יוסף שלוש נסע למצרים, התחפש לפועל ועבד במקום במשך עשרה ימים כדי ללמוד את סודות הייצור

19.13x20.7	6/7	עמוד 38	סגולה	11/05/2025	94059938-7
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונות - 80790					

החולות מסביב לו שימשו חומר גלם לייצור הלבנים, בית החרושת סיליקט, שנות העשרים
צילום: פרנק סחולטן, ספריית אוניברסיטת לידן

בית החרושת של סיליקט הולך ונהפך לעובדה של מציאות. ביום ההוא מצאתי כבר יותר משישים איש פועלים, רובם צעירים, חלוצים, המסורים לעבודה. המהנדס הראשי מר זיידנר שיבח והילל את עבודת הפועלים והיה שבע רצון ממצב העבודה ההולכת ומתקדמת (ב' גולדברג, 'מאותם ימים - זיכרונות', הארכיון הציוני המרכזי).

את מקומו של גולדברג בניהול בית החרושת תפס באורח זמני בנו אליהו. כ-14 חודשים נמשכה הקמת

והקימו את 'חברת סיליקט ארץ ישראל בע"מ', וב-1920 היא נרשמה בלונדון כחברת מניות בעלת הון בסך 75 אלף לירות מצריות. ההון, וקשריו של יצחק לייב גולדברג, אפשרו קבלת אשראי מבנק אפ"ק והבטיחו יציבות פיננסית. יצחק קובוביץקי, יליד ליטא שייסד ב-1906 את ההסתדרות הציונית בבליה, מונה למנהלה המסחרי של החברה. כשנסדה התאחדות בעלי התעשייה ונותני העבודה ב-1921 נבחר קובוביץקי לשבת בראשה, והדבר עשוי להעיד על השם הטוב שהיה לחברת סיליקט. אבן הפינה לבית החרושת הונחה בראשית 1921 בשטח שנרכש בסיועו של דיזנגוף. הכסף גויס באמצעות בנק אפ"ק וחברת הכשרת הישוב. העבודות נעשו בפיקוחו של המהנדס יוסף זיידנר, ותחת ניהולו של דב (בוריס) גולדברג. במהלך הבנייה התחוללו ביפו מאורעות תרפ"א (1921). גולדברג נפצע ונפטר כעבור חודשים אחדים, אך הספיק לכתוב את זיכרונותיו:

החודשים הראשונים לשבתי בארץ היו היותר מאושרים בחיי. נסעתי לתל אביב ומצאתי בה תנועת חיים, תנועה של בניין שהובלטה על כל צעד. על החולות שבסביבת תל אביב ראיתי את רעיון בניין

אבן הסיליקט הייתה טובה וחזקה יותר מאבן הכורכר המתפוררת לחול. היא אפשרה לבנות מהר יותר, והבתים היו חזקים יותר

19.27x21.14	7/7	עמוד 39	סגולה	11/05/2025	94059939-8
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונות - 80790					

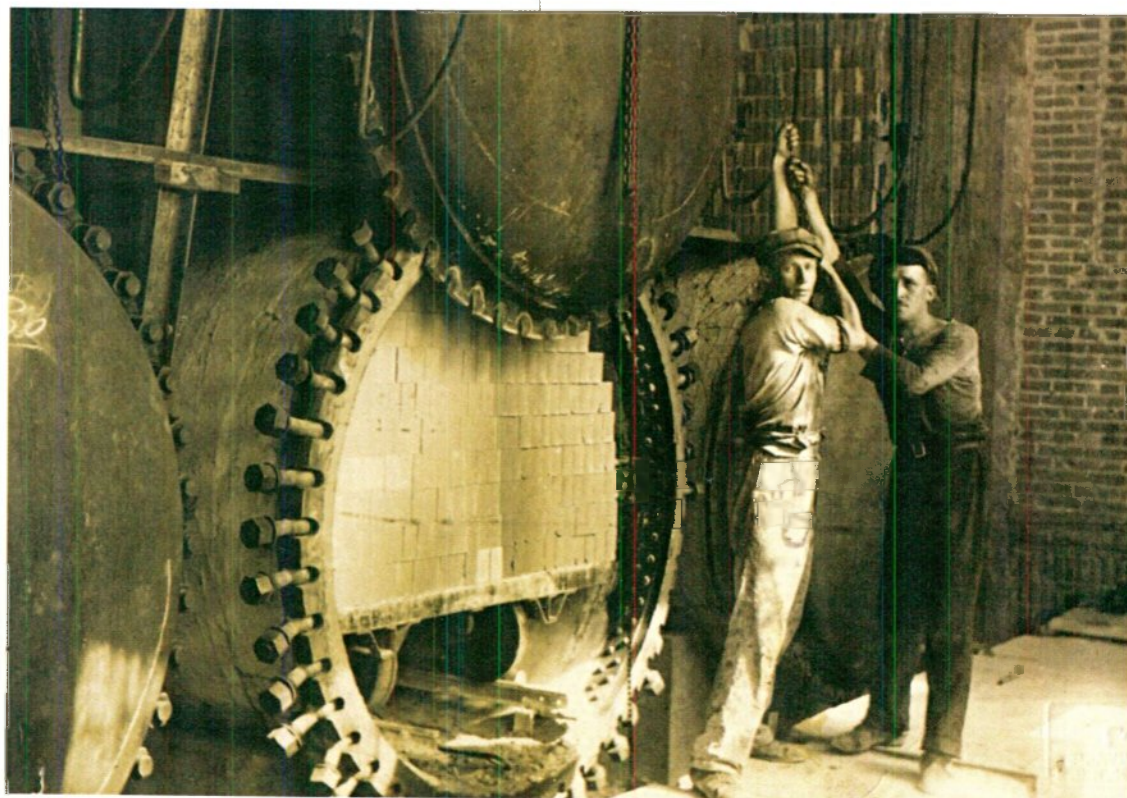

המפעל, ולקראת פסח תרפ"ב (1922) החלו בייצור לבני החול. המנהלים שלחו את הלבנה הראשונה לראש עיריית תל אביב, ודיזנגוף כתב בתגובה:

קיבלנו בשמחה ובתודה את הלבנה הראשונה של בית החרושת שלכם, שהיא גם פרי הבכורים הראשון לתעשייה הגדולה בארצנו. הנהלת העירייה העברית הראשונה מביעה לבית החרושת העברי הגדול הראשון בארץ את ברכתה החמה להתחלת העבודה במסדכם הנכבד. תזכו לבנות את תרבות ארצנו ולשכללה, ולפתח את התעשייה והחרושת ביד חרוצים (ארכיון עיריית תל אביב).

יצחק ליב גולדברג, שסייע במימון הבנייה, קיבל גם הוא לבנה עם ברכה:

לאות ברכה וזיכרון טוב הננו מתכבדים להגיש לאדוני בזה 'מנחת לבנה' מבכורי הסיליקט. הסיליקט, אשר קשר את גורלו בגורל בניין הארץ, רואה בלבנים הראשונות שלו סמל היסוד לבניין המקום ההוא, ובהגישו לידידיו לזיכרון את הסמל הזה הוא מברך אותם כי כשם שזכו להשתתף במסד הבניין כן יזכו לראות בעיניהם בהגיעו עד הטפחות (הארכיון הציוני המרכזי).

"בימי הקיץ הם תרס בפני החום ובימי החורף בפני הקור ... בית הבני מלבני סיליקט מבטוח עוז הוא לאדם ועליו תפארתו וגאוותו". מודעה בשבועון 'הפועל הצעיר', 1922

לבני סיליקט נוצרו מתערובת של חול וסיד שחוממה בעזרת קיטור. פועלי בית החרושת לצד התנורים שבהם נשרפו לבני הסיליקט, שנות העשרים אסף נביאלה נלבע למבוגר, יד יצחק בן צבי